

OILADA BOLANING JINSIY YETILISH DAVRIDA NAMOYON BO'LADIGA O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Xayrullayeva Marjona Xayrulla qizi

**Termiz davlat universiteti Ijtimoiy fanlar fakulteti Amaliy
psixologiya yo'nalishi 312-guruh 3-bosqich talabasi**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6340807>

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 17- fevral 2022

Ma'qullandi: 22 - fevral 2022

Chop etildi: 27 - fevral 2022

KALIT SO'ZLAR

*Pubertat, yetilish, o'smir,
tarbiya, o'zgarish,
balog'at, yosh, ta'sir,
genodotrop, gormonlar,
bezlar, ulg'ayish.*

ANNOTATSIYA

Bizga ma'lumki bola ulg'aygani sari unda turli xil fiziologik o'zgarishlar yuz berishini ko'rishimiz mumkin bo'ladi va ulardagi bu holatlar ularning ruhiyatiga, xarakteriga keskin ta'sir ko'rsatadi. O'zi umuman olib qaraydigan bo'lsak aynan jinsiy yetilish payti, bolalikdan o'tib o'smirlik davriga kelganda namoyon bo'luvchi bir yosh davrlardan biri hisoblanadi. Bu maqola orqali oilada o'sib kelayotgan bolaning, ya'ni o'smirning jinsiy yetilishdagi holatlarini va o'zgarishlarini ko'rishimiz mumkin bo'ladi. Oila borki, unda farzandlar tug'iladi, voyaga yetadi aynan shu davrda ularga oilaning tarbiyasi va muhiti katta ta'sir qiladi. To'g'ri va ijobiy muhitda o'sgan bola, ko'p holatlarda yaxshi tarbiyali va zukko bo'lib ulg'ayadi, shu bilan birgalikda vatanga fodasi tegadigan shaxs bo'ladi.

Ayan xalqimizda bir maqol bor "Bir bolaga yetti mahalla bosh" farzandlar ulg'aygani sari ularda turli xil o'zgarishlar yuz bera boshlaydi. Aynan bu xalqimiz tilida balog'ot yoshidagi bola yoki qiz ham deb aytilishi mumkin. Balog'at yoshi bolaning miyasidagi o'zgarishlar jinsiy gormonlar tuxumdonlar va moyaklar bo'lgan jinsiy bezlardan ajralib chiqa boshlaganda boshlanadi. Bu odatda qizlar uchun 10-11 yoshda va o'g'il bolalar uchun taxminan 11-12 yoshda sodir bo'ladi. Ammo balog'at yoshi qizlarda 8-13 yoshda, o'g'il bolalarda 9-14 yoshda bo'lishi odatiy holdir. Farzandingiz qachon balog'atga yetishini aniq bilishning imkoni yo'q. Farzandingizning miyasidagi erta

o'zgarishlar va gormonlar darajasi tashqaridan ko'rinmaydi, shuning uchun balog'at yoshi hali boshlanmagan deb o'ylash oson. Balog'at yoshi taxminan 18 oyda yoki 5 yilgacha davom etishi mumkin. Bu diapazon ham mutlaqo normaldir.

Ijtimoiy va hissiy jihatdan ham bolalarda o'zgarishlar yuz beradi. Kayfiyatning o'zgarishi va energiya darajasining o'zgarishi balog'at yoshining normal qismidir, shuningdek, mustaqillikni his qilish va ota-ona yordamini xohlash o'rtasidagi o'zgarishlar. Farzandingiz o'z shaxsiyatini yaratishni xohlaydi. Bu ularning yaqin oilasidan tashqarida mavjud bo'lgan munosabatlar va dunyoni o'rganishni anglatishi mumkin. Bu yangi

do'stlik va tajribalarni o'z ichiga olishi mumkin, shuningdek, yosh odam o'zining ijtimoiy dunyosi haqidagi tushunchasini kengaytirganda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muqarrar qiyinchiliklarni qanday hal qilishni o'z ichiga oladi. Ular, shuningdek, tanishish va ishqi munosabatlar orqali o'zlarining jinsiy va gender kimligini o'rganishni boshlashlari mumkin. Bularning barchasi yoshlar uchun juda muhim o'rganishdir, chunki tajribalar o'smirlarga nosog'lom munosabatlarni qanday aniqlash va ularning kattalar hayoti davomida rivojlanib boradigan sog'lom munosabatlarga qanday jalb qilish haqida tushunarli asos yaratadi.

Balog'at va o'smirlik - bu bolalarning mustaqil bo'lish davri (masalan, maktabga borish va qaytish). Ular, shuningdek, maktabda rahbarlik lavozimini egallash yoki yarim kunlik ish topish kabi ko'proq mas'uliyatni qidirayotgan bo'lishi mumkin. Yosh odam tashqi ko'rinishi va yangi tanasining o'zgarishi haqida ham sezgir bo'lishi mumkin. Maxfiylik va shaxsiy makon ular uchun juda muhim bo'lishi mumkin. Ular bir kun o'zini o'zi his qilish, ikkinchi kuni esa "o'qdan himoyalaniish" hissi o'rtasida almashishi mumkin. O'smirlik davrida kayfiyat o'zgarishi kutilishi mumkin, chunki yoshlar hali ham tanalarida juda ko'p jismoniy va gormonal o'zgarishlar ro'y berayotgan paytda o'z his-tuyg'ularini qanday boshqarishni o'rganmoqdalar. Yosh bola ko'proq tavakkal qilishi, chegaralarni chetlab o'tishi va ota-onasining qoidalarini shubha ostiga qo'yishi mumkin, chunki ular qanday qilib individual bo'lishni o'rganishni yoki ota-onasidan ajralib, o'z shaxsiyatini shakllantirishni o'rganishni boshlaydilar. Ushbu ijtimoiy va hissiy o'zgarishlar

yoshlarning qaror qabul qilish qobiliyatini oshirish va o'z harakatlarining oqibatlarini tan olish va tushunishni o'rganish bilan birga uning rivojlanishidagi standart bosqichdir.

Spurt - bu qisqa muddatli harakatni, shoshqaloqlik bilan sodir bo'ladigan narsani tasvirlash uchun ishlatiladigan so'z. Va o'sish sur'ati shunchaki: tanangiz o'sib bormoqda va bu juda tez sodir bo'ladi! Balog'atga yetganingizda, yenglaringiz har doim qisqarib borayotgandek tuyulishi mumkin va shimlaringiz doimo suv toshqini uchun tayyor bo'lgandek tuyulishi mumkin - bu sizning katta o'sish sur'atlarini boshdan kechirayotganingiz uchun. Taxminan 2 yildan 3 yilgacha davom etadi.

I bosqich — pubertat oldi bosqichi (jinsiy balog'atga yetishdan oldingi davr). Bu davr ikkilamchi jinsiy belgilarning bo'lmasligi (namayon bo'lmasligi) bilan xarakterlanadi.

II bosqich — pubertat boshlanishi. O'g'il bolalarda tuxumdon shakli biroz kattalashadi. Junlar har-har joyda va to'g'ri bo'ladi. iz bolalarda ko'krak bezlari to'lisha boradi. Jinsiy lablar atrofini biroz jun bosadi. Bu bosqichda gipofiz keskin faollashadi, uning genodotrop va somatotrop vazifalari ortadi. Somatotrop gormonlar ajralishining kuchayishi bu bosqichda qizlarda ko'proq kuzatiladi. Bu esa ularda bo'y o'sish jarayonlarining kuchayishini ta'minlaydi. Jinsiy gormonlarning ajralishi kuchayadi, buyrak usti bezining vazifasi faollashadi.

III bosqich — o'g'il bolalarda tuxum donning kattalashishi davom etadi. Jinsiy a'zo ning kattalashishi boshlanadi. Qiz bolalarda sut bezlarining rivojlanishi davom etadi, jun qoplashi kengayib boradi.

Qon tarkibida genodotrop gormonlar miqdorining ortishi amalga oshadi. Jinsiy bezlar vazifalari faollashadi. O'g'il bolalarda somatotropik gormoni ajralishining kuchayishi bilan ularning bo'yi o'sishi tezlashadi.

IV bosqich — o'g'il bolalarda jinsiy a'zo eniga kengaya boradi, tovush o'zgaradi, yuzlarga sepkil chiqa boshlaydi, yuzlariga, qo'ltiq osti va qovlariga jun chiqa boshlaydi. Qiz bolalarda sut bezlari jadal rivojlana boshlaydi, ulardan chiqadigan tuklar kattalarnikiga o'xshab boshlaydi. Bu bosqichda androgen va estrogen gormonlar kuchli ajralib chiqa boshlaydi. O'g'il bolalarda bo'yi jadal o'sishini belgilab turuvchi somatotropinning yuqori darajasi saqlanib qoladi. Qiz bolalarda esa somatotropin miqdori kam ayadi va mos ravishda bo'yining o'sishi ham sekinlashadi.

V bosqich — o'g'il bolalarda jinsiy organlar va ikkilamchi jinsiy belgilar to'la rivojlanib bo'ladi. Bu bosqichda qiz bolalarda menstruatsiya turg'unlashadi. Menstruatsiyaning yuzaga kelishi jinsiy balog'at davrining boshlanganidan dalolat beradi. Bu vaqtga kelib tuxumdonlar urug'lanishga tayyor yetilgan tuxum hujayralarini yetiltirib chiqara boshlaydi. Ular kattaroq yoshli ayollar kabi shakllangan bo'ladi deyarli.

O'zi aslida bularning barchasi bir so'z bilan aytganda Pubertat davri deyiladi. pubertat davr (lotincha: pubertas — bo'yiga yetish, jinsiy yetilish) — odam (qarang Balog'atga yetish) va hayvonlarda organizmning jinsiy ko'payish qobiliyatiga ega bo'lgan individual rivojlanish davri. Tadqiqotchilarning ta'kidlashlaricha, jinsiy tafovutlar aynan yoshlik chog'idanoq namoyon bo'la boshlaydi. O'gil bolalar,

masalan, yoshlikdanoq mustaqillikka intilsa, qiz bolalar o'zaro bog'liqlikka, kimlar bilandir birga bo'lishga intiladi. Agar o'g'il bola ko'proq ko'pchilik ishtirok etadigan o'yinlarni afzal ko'rib, ko'chaga chopsa, qizlar kichikrok tengqurlar guruhida jipslikda o'ynashni, o'yin chog'ida ham bir-birlariga hamdardlik ko'rsatish, tushunishga intiladi, agressiya ular muloqotida kam bo'ladi (Lever, 1978)

Jinsiy o'zgarishlardagi fiziologik o'zgarishlarga qaraydigan bo'lsak, Odamning jinsiy faoliyatini boshqarishda quyidagi markazlar ishtirok etadi: 1) bosh miya katta yarim sharlari po'stlog'i. Bu yerda jinsiy faoliyat ongli tarzda boshqariladi va umumiy nazorat qiladi; 2) gipotalamus. Jinsiy faoliyat paytida kuzatiladigan vegetativ reaksiyalarni ta'minlaydi; 3) orqa miyaning II—IV dum g'aza segmentlarida joylashgan ereksiya va II—IV bel qismi segmentlarida joylashgan eyakulatsiya markazi.

Har bir inson bir oz farq qiladi, shuning uchun har bir kishi o'z tanasining jadvali bo'yicha balog'atga etishishni boshlaydi va o'tadi. Bu sizning ba'zi do'stlaringiz hali ham bolalarga o'xshab ketishining sabablaridan biri, boshqalari esa kattalarga o'xshaydi. Bu gormonlar tanangizning tashqi ko'rinishida o'zgarishlarni yaratganidek, ular ham ichki o'zgarishlarni keltirib chiqaradi. Sizning tanangiz barcha yangi gormonlarga moslashayotganda, ongingiz ham shunday. Balog'atga etishish davrida siz xijolat bo'lishingiz yoki ilgari hech qachon boshdan kechirmagan kuchli his-tuyg'ularga ega bo'lishingiz mumkin. O'zgaruvchan tanangiz qanday ko'rinishidan tashvishlanishingiz mumkin. Siz o'zingizni haddan tashqari sezgir his

qilishingiz yoki osongina xafa bo'lishingiz mumkin. Ba'zi o'smirlar odatdagidan ko'ra o'zlarini yo'qotadilar va do'stlari yoki oilalariga g'azablanadilar. Ba'zida bu yangi his-tuyg'ularning barchasi bilan kurashish qiyin bo'lishi mumkin. Odatda odamlar sizning his-tuyg'ularingizni ranjitmoqchi emas yoki ataylab sizni xafa qilmoqchi emas. Sizni g'azablantirgan oilangiz yoki do'stlaringiz bo'lmasligi mumkin - bu sizning moslashishga harakat qilayotgan yangi "balog'at miyangiz" bo'lishi mumkin. Va sozlash boshida qiyin bo'lishi mumkin bo'lsa-da, asta-sekin osonlashadi. Bu kimdir bilan gaplashish va his-tuyg'ularingiz yukini baham ko'rishga yordam beradi - do'stingiz yoki undan ham yaxshisi, ota-onangiz, katta aka-ukangiz yoki avvaldan buni boshidan kechirgan kattalar. Sizda jinsiy aloqada yangi, chalkash his-tuyg'ular va ko'plab savollar bo'lishi mumkin. Kattalar uchun estrogen va testosteron gormonlari tanangiz sizga bolani yaratish qobiliyati kabi yangi mas'uliyat yuklayotganligidan dalolat beradi. Shuning uchun barcha savollaringizga javob olish juda muhimdir. O'smirlar uchun jinsiy ta'lim dasturi izchil bo'lishi kerak, chunki u xuddi shu maqsadlarga xizmat qiladi. Bugungi kunda bizning jamiyatimizda jinsiy hayotni buzish tendentsiyasi kuzatilmoqda, ajralishlar soni ko'paymoqda. Bundan tashqari, bu demografik vaziyatga ta'sir ko'rsatishning eng yaxshi usulidan uzoqdir. Fuqarolik va mehmon nikohining paydo bo'layotgan va konsolidatsiya qilingan tushunchalari ularning chalkashliklarini bolalar o'zlashtiradigan dunyoning umumiy manzarasiga olib keladi. Dunyoning to'g'ri modeli va jins-rol munosabatlarining shakllanishi uchun kuchli va do'stona oila

modelidan yaxshiroq narsa yo'q. Shunga asoslanib, keling, o'spirinlar uchun jinsiy tarbiya olib boradigan asosiy vazifalarni va maktabning bu masaladagi rolini shakllantiraylik:

- Sog'lom turmush tarziga ijobiy munosabatni shakllantirish va haqiqiy, do'stona oilaga ega bo'lish istagi.
- O'z ehtiyojlaringizni va ularni qondirishning etarli usullarini tushunishda yordam bering.
- Bolalarga ular bilan nima yuz berayotganini tushunishga va o'zgarishlarga moslashishga imkon beradigan malakali ma'lumot berish.

Maktab - bu o'g'il bolalar va qizlar nafaqat o'qish va yozishni, balki boshqa jins vakillari bilan birinchi munosabatlarini o'rnatishni o'rganadigan ijtimoiy muassasa. Shuning uchun o'qituvchilar bu jarayonda ota-onalardan kam bo'lmasligi kerak. Ularning vazifalari yanada globaldir, chunki oilada boshlangan o'spirinlarning jinsiy tarbiyasini tuzatish maktab o'qituvchisi yoki ijtimoiy ishchining yelkasiga tushadi. Jinsiy balog'atga etish jarayoniga psixo-ijtimoiy ta'sirni tahlil qilishning muhim asosi Belskiy, Steinberg va Draper (1991) hisoblanadi. Reproduktiv rivojlanishning evolyutsion nazariyasi, bu balog'atga etishishni tezlashtirishda oilaviy va ekologik stresslarning roliga qaratilgan. Evolyutsion biologiyadagi hayot tarixi nazariyasiga asoslanib, nazariya shuni ta'kidladiki, "erta tajribaning asosiy evolyutsion funktsiyasi - hayotning birinchi 5-7 yili - bu bolada resurslarning mavjudligi va bashorat qilinishini tushunishga undashdir (keng ma'noda). muhitda, boshqalarning ishonchliligi va

yaqin shaxslararo munosabatlarning mustahkamligi, bularning barchasi rivojlanayotgan shaxsning reproduktiv harakatlarini qanday taqsimlashiga ta'sir qiladi» Belskiy va boshqalar. odamlar erta bolalik muhitining o'ziga xos xususiyatlariga sezgir bo'lib rivojlanganligi haqidagi nazariya, va turli muhitlarga ta'sir qilish bolalarni turli reproduktiv strategiyalarni ishlab chiqishga moyil qiladi. Oiladagi va uning atrofidagi ekologik stress omillari (masalan, resurslarning tanqisligi yoki beqarorligi) ota-onalar faoliyatiga putur etkazadigan va ota-onalar investitsiyalari sifatini pasaytiradigan sharoitlarni yaratadi (masalan, nikohdagi nizolarning kuchayishi, ota-onalar va bolalar o'rtasidagi munosabatlarda salbiy va majburlashning kuchayishi va ijobiylikni kamaytirish orqali). va ota-ona va bola munosabatlarida qo'llab-quvvatlash). Nazariya shuni ko'rsatadiki, bolalar balog'atga etishishni tezlashtiradigan (ya'ni, balog'atga etishning erta boshlanishini yoki tezroq balog'atga etishish tezligini qo'zg'atadigan), jinsiy faollikni tezlashtiradigan va yo'naltiradigan tarzda rivojlanib, ushbu oilaviy va ekologik sharoitlarga javob beradi. nisbatan beqaror juftliklarga nisbatan shaxs.Belsky va boshqalar, 1991). Qanday bo'lmasin, nazariya bolalarning balog'atga etishish rivojlanishini mahalliy sharoitlarga mos ravishda moslashtirishini ta'kidlaydi. Umuman olganda, balog'atga etishish tezligining mavjud o'lchovlari bilan solishtirganda, o'sish egri chizig'ini modellashtirishning hozirgi qo'llanilishi balog'at yoshidagi rivojlanishdagi ichki va individual farqlarni ancha batafsil tahlil qilish va shu bilan yanada aniqroq va nozik gipotezalarni tekshirish imkonini beradi.

balog'at yoshining bir xil boshlanishi va shunga o'xshash boshlang'ich tempga ega bo'lgan, shuning uchun 12,5 yoshga qadar kamolotning o'xshash darajasini saqlab qolgan; yoki balog'at yoshi bir xil boshlangan, lekin tezroq boshlang'ich sur'atga ega bo'lgan, shuning uchun 12,5 yoshda etuklikning yanada rivojlangan darajasiga tezlashadi. Ikkinchi nishab nuqtai nazaridan, bu bizga keyingi balog'atga etish tezligi va balog'atga etishish davriga oid shunga o'xshash savollar to'plamini hal qilish imkonini berdi. Nihoyat, o'sish egri chizig'i modeli bizga bir vaqtning o'zida ikkinchi maqsadli guruhimizga nisbatan mos keladigan, o'zaro savollar to'plamini berish imkonini berdi. psixolog emas, shuning uchun tarbiyaning bu tomoni muayyan qiyinchiliklar bilan qabul qilinadi. Bundan tashqari, yosh avlodning jinsiy tarbiyasi zamonaviy va ayniqsa, oilaviy ta'limning eng zaif yo'nalishlaridan biridir. O'qituvchilar singari hamma ota-onalar ham nimani o'z ichiga olishini to'liq anglay olmaydilar.

Albatta, hamma ota-onalar ham o'qituvchi va psixolog emas, shuning uchun tarbiyaning bu tomoni muayyan qiyinchiliklar bilan qabul qilinadi. Bundan tashqari, yosh avlodning jinsiy tarbiyasi zamonaviy va ayniqsa, oilaviy ta'limning eng zaif yo'nalishlaridan biridir. O'qituvchilar singari hamma ota-onalar ham nimani o'z ichiga olishini to'liq anglay olmaydilar. Ota-ona qarshi jinsdagi bolalarni tarbiyalayotgan to'la-to'kis oilalarda o'spirinlarning jinsiy ta'limidagi gender muammolari keskin. Biroq, turmush qurgan juftlik, ba'zida qizi yoki o'g'li bilan ma'lum bir mavzuda kim bilan suhbatlashishini hal qila olmaydi. Biroq, bu

yerda asosiy narsa - bu jinsiy tarbiya o'qimishli odamga pedagogik ta'sir ko'rsatadigan kompleks ekanligini tushunishdir. Ushbu masala ikki tomondan ko'rib chiqiladi: Bu axloqiy tarbiyaning ajralmas qismidir. Agar bola qiz sharafi, axloqiy poklik, erkaklik, ayolga hurmat, do'stlik va muhabbat kabi tushunchalarni aniq shakllantirgan bo'lsa, unda siz o'z vazifangizni bajardim deb hisoblang. Ikkinchi jihat - bu sog'liq va farovonlik bilan bog'liq bo'lgan ijtimoiy va gigienik muammo. Ya'ni, ma'lum bir minimal bilim shunchaki zarurdir.

Xulosa qiladigan bo'lsak, bu o'zgarishlar tabiiy holatlardir, biroq bu o'zgarish kattalar teshiruvda oz bo'lsada nazorat qilinib turadigan bo'lsa maqsadga muvofiq bo'ladi. Yoshlar o'zlarida paydo bo'lib boradigan allanechuk istaklarni hamisha

ham jilovlab ololmaydi, qarama-qarshi jinsdagi o'z tengqurlari oldida endi o'zlarini noqulay his qiladigan bo'lishadi. Mana shu davrda yoshlar o'zlarini qiziqtiradigan ishlar bilan band bo'lsa, ko'ngli odamlarga xayrixohlik bilan to'lib-toshib tursa, ularda jins masalalariga odatdan tashqari qiziqish paydo bo'lmaydi. Shuning uchun yoshlardagi ijodiy mayllarni, ko'p qirralli qiziqishlarni tarbiyalab borish, ularning jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanishlarini targ'ib qilish nihoyatda muhim. O'sib kelayotgan avlodning jamiyat normalarini to'la qonli qabul qilishi, o'z davrining yaxshi va kerakli kishisi bo'lib yetishishi oilaning boshqa rasmiy tarbiya maskanlari bilan o'rnatadigan to'g'ri munosabatlari bevosita bog'liq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Vasila Karimova "Oila psixologiyasi" TOSHKENT-2007
- 3.S.Haydarova "Oila psixologiyasi" Guliston-2016
- 4.G`.B. Shoumarov "Oila psixologiyasi" SHARQ NASHRIYOT-MATBAA AKSIYADORLIK KOMPANIYASI BOSH TAHRIRIYATI TOSHKENT – 2008
5. Z. Ibodullayev "Tibbiyot psixologiyasi"
- 6."Rivojlantirish psixologiyasi"O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati Toshkent 2018
- 7 .www.ziyo net.uz